

В. В. Резнікова
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.732

СУБ'ЄКТИ ПОСЕРЕДНИЦЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Присвячено теоретичним аспектам визначення суб'єктного складу посередницьких правовідносин. Визначено коло суб'єктів посередницьких правовідносин, їх правовий статус. Особливу увагу приділено проблемі множинності осіб у посередницькому правовідношенні.

Ключові слова: правовідносини, посередницькі правовідносини, суб'єкти посередницьких правовідносин.

Значення правового регулювання господарсько-правових відносин, спрямованих на надання послуги одним суб'єктом господарювання щодо вчинення юридичних та/або фактичних дій в інтересах та за рахунок іншого учасника відносин у сфері господарювання, а також у світлі фінансово-економічної кризи, що продовжується у світі й вимагає адекватних заходів реагування з боку держави, суттєво збільшується в умовах радикального реформування сфери господарювання, де значної ваги набуває господарська діяльність посередників.

Питанням суб'єктного складу правовідносин присвячено праці таких вчених С. Алексєєв, В. Хропанюк, А. Малько, Н. Матузов, А. Самовлено та ін. Натомість питанням визначення правового статусу суб'єктів посередницьких правовідносин, з'ясуванню його елементного складу в науковій літературі приділяється незначна увага (фрагментарно ці питання раніше висвітлювалися в наукових працях вітчизняних вчених Г. Сальнікової, В. Васильєвої).

Мета дослідження в цьому аспекті — з'ясування кола суб'єктів господарських посередницьких правовідносин, визначення основних елементів їх правового статусу.

Правове визначення поняття "*суб'єкт*" неможливе без прив'язки його до поняття права як системи загальнообов'язкових норм, що виражаються у законах, підзаконних актах і є загальнообов'язковими критеріями правомірно-дозволеної поведінки. Послання двох термінів (загальних для всіх суспільних наук) "*суб'єкт*" і "*право*" позначає учасників правових відносин, які мають суб'єктивні права, виконують юридичні обов'язки [1, с. 98]. Розбіжності між науковцями щодо визначення суб'єкта правових відносин виявляються, насамперед, при тлумаченні самого поняття "*суб'єкти правовідносин*", а також у підходах до такого тлумачення. Більшість учених ототожнює суб'єкт правових відносин з учасником суспільних відносин. В. М. Хропанюк, В. І. Шанін вважають, що *суб'єкт права* — це окремі особи, їхні організації, які відповідно до норм права мають здатність бути учасниками правових відносин [2, с. 144]. М. І. Матузов, О. В. Малько зазначають, що учасниками правових відносин є *суб'єкти права* — як окремі особи, так і їх об'єднання, що є носіями передбачених законом права та обов'язків [3, с. 481].

У правничій літературі прийнято розділяти всіх суб'єктів права на три групи:

- 1) індивіди;
- 2) організації;
- 3) громадські утворення [7, с. 147].

Ця позиція виступає загальною схемою визначення видів суб'єктів права, в той час, як у кожній окремій галузі права вид таких суб'єктів повинен бути конкретизованим.

Поняття “суб'єкт права” і “суб'єкт правовідношення” не можуть бути рівнозначними: суб'єкт права — це особа, яка має здатність бути учасником правовідношення, а суб'єкт правовідношення — це особа, яка реалізує цю здатність. Суб'єкт має самостійне значення у структурі правових відносин. Його не можна і не слід визначати через ті права та обов'язки, якими наділяє його норма у конкретних правовідносинах, а лише через ті ознаки, що індивідуалізують суб'єкта у правовому відношенні. Доцільно з'ясувати сутність терміна “правовий статус”.

На сьогодні як правова наука, так і чинне законодавство не виробили єдиного підходу до понять “статус”, “правовий статус”. Слово “статус” у перекладі з латині означає положення, стан чого-небудь або будь-кого: “статус людини”, “статус особи”, “статус органу” тощо. Для повного, ґрунтовного визначення категорії “статус” слід розглянути його філософські, соціологічні та юридичні тлумачення. У філософії *статус* визначено як соціальний співвідносний стан (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається за низкою ознак, специфічних для цієї системи (економічних, професійних та ін.) [8, с. 342].

Соціологічна наука виробила категорію “соціальний статус”, який визначається переважно у двох аспектах:

1) поняття, що має рангову характеристику, певне місце на соціальних ієрархічних сходах;

2) приналежність певного соціального статусу наділяє суб'єкта відповідною системою прав і обов'язків.

Соціальний статус — це позиція в соціальній структурі групи чи суспільства, що пов'язана з іншими позиціями через сукупність прав і обов'язків, з однієї сторони, і систему очікувань, — з іншої. У юриспруденції під *статусом* розуміють сукупність прав, обов'язків і відповідальність, що визначають юридичний стан суб'єкта. *Правовий статус* — це встановлене нормами права становище його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків [4, с. 655].

У юридичній літературі *правовий статус* визначено як:

1) сукупність прав, обов'язків, законних інтересів особи, що визначаються і гарантуються державою [3, с. 231];

2) систему прав, свобод, обов'язків, що закріплені в тих нормах права, які визначають політико-правовий стан особи [9, с. 121];

3) законодавчо встановлені державою, взяті в єдності права, свободи і обов'язки особи [10, с. 189].

Відмінність між наведеними поняттями полягає у включенні чи виключенні з його змісту певних елементів, прав, обов'язків, свобод, компетенції, відповідальності.

Елементи (від латин. *elementum* — складова будь-чого цілого) [11, с. 245] правового статусу слід розглядати як його складові. Учені виділяють їх від двох до восьми. О. Ф. Скакун до елементів правового статусу відносить закріплені в нормативно-правових актах і гарантовані державою права, свободи, обов'язки і відповідальність [12, с. 409]. М. М. Рассолов, В. О. Лучінін, Б. С. Ебзєєв серед елементів правового статусу виділяють права, свободи, обов'язки і відповідальність [13, с. 217]. І. Л. Бачило до елементів правового статусу відносить правомочність і відповідальність [14, с. 56]. П. Є. Ніколов доповнює їх перелік правовим режимом внутрішніх процесів управління, а також виділяє функції поряд із завданнями, які є самостійними елементами правового статусу [15, с. 51]. В. С. Венедіктов, М. І. Іншин до елементів правового статусу відносять права і обов'язки, обмеження, професійну компетентність, морально-правові вимоги до поведінки осіб, гарантії, соціально-правовий захист, юридичну відповідальність [16, с. 175]. Позиції вчених не є однаковими. Основу правового статусу суб'єктів посередницьких правовідносин, як вбачається, складають обов'язки, права суб'єктів.

Отже, *правовий статус суб'єктів посередницьких правовідносин* — це визначена у *нормативно-правових актах система їхніх обов'язків, прав та відповідальності*.

Проте однією із проблем, що виникає у зв'язку з визначенням суб'єктного складу посередницького правовідношення, є те, що саме по собі *посередництво* є власне не одиничним правовідношенням, а *системою правовідносин*, яка з неминучістю припускає включення до цієї системи господарських відносин, що складаються між замовником та посередником на підставі укладеного між ними посередницького договору, — “*внутрішні відносини*”, а також відносин між посередником та третіми особами, що виникають з приводу та в процесі надання посередником замовникові відповідної посередницької послуги, виконання посередницького договору — “*зовнішні відносини*”. Отже, участь третіх осіб у відносинах посередництва обумовлює розмежування внутрішніх відносин посередництва (між клієнтом (замовником) та посередником) та зовнішніх (за участю третіх осіб). Внутрішні відносини посередництва в силу своїх особливостей та за своєю суттю є організаційно-передумовними, так як їх метою є “організація” (виникнення, зміна чи припинення) іншого правовідношення (між клієнтом (замовником) та третьою особою). Зовнішні ж розглядаються як організаційно-інформаційні, суть яких полягає в обміні певною інформацією. У такий спосіб виникає особливого роду система відносин, що поєднує дві самостійні, але генетично пов'язані одна з одною групи відносин, найважливішими з яких є “внутрішні” відносини, оскільки саме в них відображається специфіка посередництва. Вважаємо, що сама по собі така система відносин не є усього лише ідеальною формою, а отже, для такого роду ідеальних правових категорій з неминучістю потрібні цілком визначені змістовні юридичні форми. Такою юридичною формою для внутрішніх відносин посередництва є, як правило, договір про надання посередницьких послуг, в якому знаходять закріплення відповідні *повноваження посередника* (діяти від власного імені, але в інтересах та за рахунок замовника). Причому в повноваженнях посередника (послугонадавача) закріплюються зміст та межі його дій (юридичних та/або фактичних), які він може вчиняти в інтересах та за рахунок замовника (послугоотримувача).

У той же час, погляди вчених на правову природу повноваження як такого розходяться в діаметрально протилежних напрямках: від юридичного факту до прояву правоздатності, від суб'єктивного немайнового права до обов'язку. Однак, не зважаючи на достатньо широкий діапазон точок зору на природу повноваження, його правове значення полягає в наділенні однієї особи можливістю здійснювати юридично значимі дії в інтересах та за рахунок іншої особи (хоч і від власного імені, на відміну від представництва).

У найбільш загальному вигляді зміст концепції “*повноваження як юридичний факт*” може бути зведено до нижчезазначеного. Повноваження є колом правочинів, дозволених посередникові юридичною та/або фактичною дією (сукупністю таких дій), тобто тим юридичним фактом, який породжує посередництво. Будь-який посередницький договір передбачає обов'язок посередника діяти за рахунок та в інтересах замовника. Повноваження за цією концепцією розглядається також як юридичний факт, що визначає межі приєднання до правоздатності замовника дієздатності посередника. Критика аналізованої концепції зводиться до такого: по-перше, основний недолік концепції полягає в тому, що її прибічники змішують дві різні правові категорії: юридико-фактичну підставу повноваження з самим повноваженням; а по-друге, юридичним фактом є дія замовника з наділення посередника відповідними повноваженнями діяти в його інтересах, тобто повноваження як волевиявлення, — саме ж повноваження важко віднести до юридичного факту, до того ж такого, що має межі. Здатність визначати межі поведінки особи — властивість суб'єктивного права. Юридичний факт такою властивістю не наділений.

Основний зміст концепції “повноваження — прояв правоздатності” передбачає, що повноваження є проявом правоздатності (правомочністю), що дозволяє суб'єктові здійснювати правомірні юридичні та/або фактичні дії в межах посередництва від власного імені, але в інтересах та за рахунок іншої особи з юридичними наслідками для неї. Зазначена концепція також є об'єктом критики з огляду на таке. По-перше, посередник діє від власного імені, а не від імені замовника, на відміну від представництва. Дії посередника не можуть створювати юридичних наслідків для замовника, оскільки у процесі посередництва посередники замовника собою у правовідносинах з третіми особами не замінює. Окрім цього, категорія “правоздатність” має своє усталене у правовій доктрині поняття: здатність мати права та нести обов'язки. Логіка виключає можливість мати “чужі права”. Мати “чужі права” можна лише в результаті зміни правоволодільця за речово-правовим титулом або на підставі зобов'язання, а також засобом правоздійснення чужого суб'єктивного права, точніше навіть повноважень на підставі уповноваження суб'єкта цього права. А це вже категорія дієздатності, котра, в свою чергу, допускає набуття прав і виконання обов'язків власними діями для себе, а також для іншої особи на підставі того ж уповноваження чи в результаті наступного схвалення таких дій. Обсяг правоздатності встановлюється законом, а обсяг повноваження зумовлюється волею особи, яка його надає. При цьому в повноваженнях посередника закріплюються конкретні його правомочності, тоді як категорія правоздатності лише вказує на абстракту здатність суб'єкта володіти тими чи іншими правами.

Точка зору на “повноваження як особливе суб'єктивне право” є найбільш популярною. В основу цієї концепції покладено певні аргументи. Повноваження посередника є суб'єктивним немайновим правом. Змістом цього права є право на власні дії, а також можливість вимагати певного поведіння від інших осіб. Суб'єктивному праву посередника кореспондує обов'язок замовника прийняти виконане за посередницьким договором, тобто результат здійснення посередницької діяльності в межах наданих посередникові замовником повноважень (в т.ч. прийняти надані йому посередницькі послуги за актом приймання–передачі, що є невід'ємною складовою посередницького договору). Повноваження має межі, а це вже властивість суб'єктивного права. Повноваження формується на внутрішніх правових зв'язках посередництва.

Повноваження як суб'єктивне право входить до структури внутрішнього (відносного) правовідношення між посередником та особою, в інтересах якої він діє (замовника). Критика вказаної концепції зводиться до такого:

- 1) повноваженню не кореспондує будь-чий обов'язок;
- 2) повноваження не можна порушити як суб'єктивне право;
- 3) повноваження не породжує права на позов.

Однак, реалізуючи повноваження у зовнішніх правовідносинах з третьою особою, посередник діє як уповноважений, здійснюючи певні правомочності в рамках міри можливої поведінки. Таким чином, повноваження сформоване у внутрішній стороні посередництва як сукупність правомочностей посередника, які посередник може здійснювати в інтересах та за рахунок замовника задля досягнення певного корисного ефекту (блага) для нього, і з цих позицій є матеріальним змістом суб'єктивного права посередника, що вступає у правовідносини з третіми особами у процесі надання посередницької послуги замовникові.

Суть концепції “повноваження як суб'єктивний обов'язок” полягає в тому, що замовник посередницької послуги вправі вимагати від посередника вчинення визначених посередницьким договором юридичних та/або фактичних дій в інтересах самого замовника, і цьому праву замовника кореспондує обов'язок посередника. Таким чином, суть повноважень посередника зводиться до обов'язку вчиняти певні юридичні та/або фактичні дії в інтересах та за рахунок замовника. На нашу думку, обов'язок здійснювати посередницькі дії є заснованим на посередницькому зобов'язанні, що впливає з договору (комісії, агентування, транспортної експедиції

тощо). Проте і ця концепція зазнає критики, оскільки категорія суб'єктивного обов'язку не відображає сутності правової природи повноваження. У зовнішній стороні посередництва повноваження проявляється як матеріальний зміст суб'єктивного права посередника, який у процесі здійснення посередницької діяльності вступає у правовідносини з третіми особами. І лише внутрішня сторона посередництва опосередковується правовими зв'язками, де повноваження є матеріальним змістом належної поведінки посередника.

Посередництво подекуди розглядається також і як триланкова структура правових зв'язків:

1) внутрішнє правовідношення між посередником і особою, в інтересах якої діє посередник (замовником);

2) зовнішні правовідносини, що складаються між посередником та третіми особами у процесі здійснення посередницької діяльності;

3) правовідносини особи, в інтересах якої діяв посередник (замовника) з третіми особами як результат реалізації правовідносин першої та другої ланок в структурі посередництва.

Однак щодо третьої ланки правового зв'язку варто зауважити, що вказані відносини не є посередницькими у власному розумінні цього слова, оскільки посередник вже не бере в них безпосередньої участі (не набуває за ними будь-яких прав та обов'язків). Відносини між замовником (клієнтом посередника) та третьою особою не можуть входити до складу правовідносин посередництва; вони є лише результатом посередництва, його кінцевою метою — тим господарських зв'язком, виникненню якого своїми діями (юридичними та/або фактичними) сприяв посередник. Функція посередника полягає лише у встановленні відповідного господарсько-правового зв'язку між замовником та третіми особами, однак посередник не бере безпосередньої правової участі у відповідному правовому зв'язку. Правовий зв'язок посередника і особи, в інтересах якої він діє (замовника), щодо внутрішньої сторони посередництва, в силу реалізації котрого посередник наділяється повноваженням діяти в інтересах та рахунок замовника, надаючи останньому в такий спосіб посередницьку послугу, може належати до числа посередницьких делегуючих організаційних правовідносин. Їхньою особливістю в цьому випадку є виникнення правових наслідків, встановлення господарських зв'язків у замовника з третіми особами як наслідок уповноважених дій посередника.

У зовнішніх правових зв'язках виділяється два види організаційних правових відносин:

1) інформаційне правовідношення між посередником та третіми особами, що є конструктивним елементом зовнішніх відносин посередництва;

2) правовідношення організаційно-передумовного характеру з аналогічним суб'єктним складом, особливість котрого визначається змістом уповноважених юридичних та/або фактичних дій посередника.

Як об'єкт таких організаційних відносин О. А. Красавчиков називає впорядкованість відносин, зв'язків, дій учасників "організаційного" відношення [6, с. 164–165]. Таким чином, тісний зв'язок зовнішніх та внутрішніх відносин посередництва, об'єднаних особою посередника, їх взаємозв'язок та взаємозумовленість, єдність кінцевої господарської мети дозволяють розглядати їх у якості структурних елементів (хоч і не співпадаючих за суб'єктним складом) єдиного складноструктурного посередницького правовідношення.

Таким чином, правова природа повноваження не обмежується рамками суб'єктивного права чи обов'язку, не є проявом правоздатності чи юридичним фактом. При розгляді цього явища у процесі реалізації господарсько-правових зв'язків посередництва, наочною стає багатоаспектність категорії "повноваження", що виявляється в тому, що замовник, будучи особою правоздатною, реалізуючи дієздатність через волевиявлення, трансформує свою абстрактну здатність мати будь-які права, які не суперечать чинному законодавству, і нести обов'язки у можливість

реалізації конкретних прав та обов'язків посередником у процесі здійснення ним господарської діяльності (як комплексу фактичних та/або юридичних дій) по надання посередницької послуги замовникові.

У свою чергу, можливість реалізації прав в інтересах інших осіб заснована на здатності посередника своїми діями здійснювати права та нести обов'язки не лише для себе, але й для інших осіб ("субсидіарна дієздатність"). Повноваження як сукупність правомочностей, відображених та закріплених у посередницькому договорі (як в уповноважуючому правочині), у внутрішніх зв'язках посередництва є матеріальним змістом суб'єктивного обов'язку посередника, а у зовнішніх правових зв'язках — матеріальним змістом суб'єктивного права посередника, який вступає у правовідносини з третіми особами у процесі надання посередницької послуги замовникові.

Однак, на противагу викладеному, побутує також думка, що повноваження не є властивим для посередництва. За такого підходу повноваження трактується як атрибут представництва, а останнє визначається як право (повноваження) представника здійснювати юридичну діяльність для представляваного та правовідношення останнього з представником. Повноваження у зазначеному контексті трактується як можливість набути або здійснити право та/або обов'язок іншої особи стосовно третьої особи. За вказаним підходом повноваження — це засноване на договорі чи законі право однієї особи представляти інтереси (вчиняти правочини та інші юридично значимі дії) від імені іншої, створюючи, змінюючи та/або припиняючи права та обов'язки особи, яку представляють. При цьому найбільш значимим моментом при аналізі повноваження вважається те, що для того, щоб дії представника зумовили настання юридичних прав та обов'язків в особи, яку представляють, обов'язковою є наявність повноваження для представника. Повноваження за вказаним підходом є сукупністю прав та обов'язків, в рамках яких дії представника, вчинені від імені принципала, неминуче створюють, змінюють або припиняють права та обов'язки останнього. Причому така сукупність є похідною від правоздатності особи, яку представляють, і відображає частину цієї правоздатності. Поряд із цим, усіма правами, визначеними повноваженням, володіє і принципал з тією лише різницею, що він буде здійснювати їх від власного імені. Всі інші права та обов'язки, якими наділений представник в силу свого статусу, не є повноваженнями і мають звичайну правову природу. Так, наприклад, обов'язок представника діяти в інтересах особи, яку він представляє, не буде повноваженням. Така позиція набула широкого поширення серед вчених.

Отже, *суб'єктний склад посередницьких правовідносин* зумовлюється їхньою складною системою. Посередництво як система відносин виражається у певній договірній юридичній конструкції (посередницькому договорі). У юридичній літературі немає єдності поглядів щодо того, яке саме правовідношення (між якими суб'єктами) є безпосередньо правовідношенням посередництва. За одним із підходів у структурі посередництва виділяють "*внутрішнє*" *правовідношення* між посередником та замовником, і "*зовнішнє*" — між посередником та третіми особами, з якими посередник вступає у правовідносини у процесі надання посередницької послуги замовникові, з метою виконання відповідного посередницького договору. Правовідношення між замовником і третіми особами, встановлення між ними господарського зв'язку, виникненню якого сприяв посередник, трактується як результат реалізації внутрішнього й зовнішнього відношення. Таким чином, до суб'єктів посередництва (окрім замовника та посередника) належать і треті особи.

За іншим підходом, власне посередництвом, визнається внутрішнє правовідношення між посередником та замовником щодо надання останньому посередницької послуги за посередницьким договором. Проте не виключається і наявність "зовнішнього" правовідношення, щодо розуміння якого помітні розбіжності:

1) ним визнається зв'язок між посередником та третьою особою з приводу надання посередницької послуги замовникові, досягнення для нього корисного

результату (“внутрішнє” та “зовнішнє” правовідношення розглядаються як передумови виникнення господарських зв’язків між замовником та третьою особою за сприяння посередника), а суб’єктами посередництва визнаються замовник і посередник;

2) ним визнається не господарський зв’язок посередника з третьою особою, а правовідношення між замовником та третьою особою, що виникло за сприяння посередника, а тому до суб’єктів посередництва належить і третя особа.

На основі цього можна стверджувати, що *особливий суб’єктний склад є кваліфікуючою ознакою посередницьких правовідносин*. Постійне та самостійне посередництво, що здійснюється на підставі оплатних договорів, має ознаки підприємництва. Учасниками внутрішньої сторони посередництва є особи, що здійснюють підприємницьку діяльність (юридичні особи, створені в організаційно-правових формах, передбачених чинним господарським законодавством для комерційних організацій, а також фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як суб’єкти підприємництва без створення юридичної особи). Залежно від виду господарської діяльності, а також сфери господарювання, де складаються посередницькі правовідносини, поряд із вказаними особами на стороні замовника можуть виступати і некомерційні організації, якщо це прямо не заборонено законом, не суперечить їх статуту. Такі некомерційні організації можуть вступати в посередницькі правовідносини з господарською (некомерційною) метою задля досягнення своїх статутних цілей. Натомість треті особи, з якими суб’єкт господарювання — посередник вступає у правовідносини при виконанні посередницького договору, безпосереднього надання посередницької послуги замовникові, у зовнішній стороні посередництва не зобов’язані володіти господарською компетенцією суб’єктів підприємництва.

Замовником у посередницьких правовідносинах є учасник господарських відносин, який надав (переважно на підставі посередницького договору) суб’єкту господарювання — посередникові право на вчинення у сфері господарського обороту певних юридичних та/або фактичних дій, хоч переважно й від власного імені, але в його інтересах та за його рахунок, з метою встановлення господарських зв’язків з третіми особами.

Посередником (ключовою фігурою посередницьких правовідносин) є особа (суб’єкт господарювання), котра систематично здійснює на професійних засадах посередницьку діяльність за загальним правилом від власного імені, але за рахунок та в інтересах замовника за винагороду. Посередник — це суб’єкт господарювання, що налагоджує господарські зв’язки між виробником товарів та/або послуг і третіми особами (в т.ч. споживачами) з метою прискорення та полегшення господарського обороту товарів та/або послуг, руху, обігу продукції, валюти, інформації.

Статус суб’єкта господарювання закріплюється за посередником при його державній реєстрації, сам факт якої і є отриманням статусу, набуттям додаткового порівняно із загальними правами й свободами правового простору для здійснення професійної діяльності. Однією з особливостей правового режиму, встановленого для посередництва у сфері господарювання, є те, що посередник вправі укладати, окрім звичайних, такі господарські договори, яких інші суб’єкти господарювання без звернення до його послуг укладати не можуть (посередництво як виключний вид господарської діяльності). Як правило, посередники здійснюють свою господарську діяльність в тій сфері (туризму, страхування тощо), де вони володіють найбільш кваліфікованими знаннями, навичками, спеціальною інформацією, діловими зв’язками. Таким чином, на стороні посередника виступають особи, що володіють особливими професійними знаннями та навичками у певній сфері господарювання, чия ділова та професійна компетенція забезпечує досягнення економічно і юридично значущих результатів для замовника. Через це окремими видами посередництва, перелік котрих визначається на законодавчому рівні

(наприклад, посередницька діяльність туроператорів, митних брокерів, посередництво з працевлаштування на роботу за кордоном, професійна посередницька діяльність на ринку цінних паперів) суб'єкт господарювання — посередник вправі займатися лише на підставі спеціального дозволу — ліцензії. У той же час особливості посередницьких правовідносин в окремих сферах господарювання регулюються спеціальним галузевим законодавством. Саме тому на окрему увагу заслуговує питання щодо критеріїв визначення особливостей посередництва (з точки зору вимог до суб'єктного складу) на окремих ринках (товарному, фінансовому ринках, ринку праці), в окремих сферах господарювання.

З аналізу чинного господарського законодавства вбачається, що такі особливості стосуються:

1) *кваліфікаційних вимог* щодо основних суб'єктів “внутрішнього” посередницького правовідношення (посередника і замовника);

2) *матеріально-технічних вимог* до майнового стану посередника у відповідній сфері;

3) *організаційно-правових вимог* до порядку укладення посередницького договору і відповідних угод у “зовнішній” стороні посередництва.

Названі особливості встановлюються для діяльності суб'єктів посередництва через владні приписи зобов'язуючого характеру, заборони, що носять імперативний характер.

Такі особливі вимоги до здійснення посередництва встановлюються з метою дотримання:

а) правил здійснення ліцензованих видів посередницької діяльності в окремих сферах господарювання;

б) правил укладання “кваліфікованих” господарських (посередницьких) договорів, що вимагають попереднього схвалення з боку органу управління господарської організації;

в) антимонопольного законодавства, інших нормативно-правових актів щодо захисту конкуренції.

Щодо *класифікації посередників* на види, то за *ознакою залежності* можна виділити *незалежних, частково залежних і залежних посередників* (залежність настає через територіальні, цінові й інші обмеження посередника з боку замовника).

Залежно від сфери здійснення посередницької діяльності посередників можна класифікувати на *торговельних* (в т. ч. біржових, митних, туристичних тощо), *фінансових* (в т. ч. страхових, фондкових тощо), *посередників у працевлаштуванні*.

За *національною належністю* посередники поділяються на *національних посередників (резидентів)*, що сприяють встановленню господарських зв'язків між суб'єктами господарювання та господарському обороту товарів і послуг у межах внутрішнього (національного) ринку, *зовнішньоторговельних національних посередників (резидентів)* та *іноземних посередників (нерезидентів)*.

Г. І. Сальнікова класифікує посередників за такими *ознаками*:

1) *наявність права укладати угоди від власного імені або від імені клієнта і порядку оплати посередницької послуги*:

а) посередники, які укладають угоди з третіми особами від імені і за рахунок довірителя (повірені, торгові агенти, брокери), — відносини регулюються договором доручення, управління майном, агентським договором;

б) посередники, що укладають угоди з третіми особами від свого імені і за рахунок довірителя (комісіонери, консигнатори, агенти), — відносини між ними регулюються договором комісії, консигнації, агентським договором;

2) *за ознакою здійснення правомочностей власника* посередники поділяються на частково залежних (комісіонерів, консигнаторів, повірених, агентів) і залежних (брокерів);

3) залежно від виду посередницьких договорів, у яких беруть участь посередники, вони поділяються на повірених, управителів, комісіонерів, консигнаторів, агентів [5, с. 12–16].

До числа посередників автор відносить і повірених, розглядаючи інститут представництва у складі інституту посередництва, який є ширшим поняттям.

Теоретичне і практичне значення в рамках аналізу суб'єктного складу посередницьких правовідносин має **вирішення проблеми множинності осіб у посередництві**. На сьогодні така практика в сфері господарювання вже досить поширена з огляду на відсутність прямих законодавчих обмежень щодо множинності осіб у посередництві. Множинність осіб може бути як на стороні замовника, так і посередника.

У практиці господарювання актуальним є питання щодо можливості здійснення посередницької діяльності в інтересах не одного клієнта (замовника), а одночасно в інтересах двох і більше. Йдеться про можливість одночасного посередництва в інтересах двох і більше осіб за їхньою згодою. Це обумовлює необхідність нормативно-правового закріплення низки гарантій для осіб, в інтересах яких можлива така форма посередництва, передусім для усунення ризику можливого “конфлікту інтересів” у посередника.

У зв'язку з цим *потребує закріплення на законодавчому рівні положення про те, що множинність осіб на стороні замовника в посередницькому правовідношенні є допустимою лише при наявності об'єднуючої щодо зазначених осіб єдиної господарсько-правової цілі, єдиного господарського інтересу, тієї господарської мети, на досягнення якої повинні бути спрямовані дії, зусилля посередника*.

Проблема множинності осіб у посередницькому правовідношенні актуалізується з наділенням замовником кількох посередників правом діяти від власного імені, але в його інтересах у господарському обороті для досягнення однієї господарської мети. У цьому випадку множинність осіб зумовлена необхідністю здійснення спільних, скоординованих (узгоджених) дій юридичного та/або фактичного характеру з боку кількох посередників в інтересах одного замовника.

Питання множинності осіб на стороні посередника нерозривно пов'язане з однозначним вирішенням на законодавчому рівні питання щодо можливості залучення посередником співвиконавців при наданні замовникові посередницької послуги щодо передачі (за аналогією до передоручення при представництві) іншим особам повноважень діяти в господарському обороті в інтересах та за рахунок замовника; щодо загального порядку оплати послуг та розподілу витрат при множинності осіб на стороні посередника тощо.

Таким чином, з огляду на викладене, може бути запропоновано:

1) під **господарськими посередницькими правовідносинами** розуміти сукупність врегульованих нормами господарського права суспільних відносин, що виникають з приводу та в процесі здійснення посередницької діяльності, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та обов'язків, що утворюють між ними правовий зв'язок посередництва;

2) визначення **замовника (клієнта)** в посередницьких правовідносинах як учасника господарських відносин, який надав іншому суб'єкту господарювання — посередникові право на вчинення у сфері господарського обороту певних юридичних та/або фактичних дій, хоч переважно й від власного імені, але в його інтересах та за його рахунок, з метою встановлення господарських зв'язків з третіми особами, а також визначення **посередника (виконавця)** як суб'єкта господарювання, котрий здійснює посередницьку діяльність переважно від власного імені, але завжди за рахунок замовника з господарською метою дуалістичного характеру;

3) **визначення повноваження посередника** як сукупності прав і обов'язків, що закріплені у посередницькому договорі (самотійного, професійного, оплатного характеру), котрими замовник наділяє посередника з огляду на його статус для здійснення посередницької діяльності в інтересах замовника;

4) *класифікацію посередників за ознакою залежності* (незалежні, частково залежні, залежні), *за сферою здійснення посередницької діяльності* (торговельні, фінансові, трудові), *за національною належністю* (національні (резиденти), іноземні (нерезиденти)).

Список використаних джерел

1. *Самойленко, А.* Суб'єкти господарського права: поняття та їх класифікація [Текст] / А. Самойленко // *Право України.* — 1998. — № 6. — С. 98–102.
2. *Хропанюк, В. Н.* Теория государства и права [Текст] / В. Н. Хропанюк, В. И. Шанин. — М. : Юрид. лит., 1993. — 280 с.
3. Теория государства и права [Текст] : [учебн.] / [под. ред. Н. И. Матузова, А. В. Малька]. — М. : Юристъ, 1997. — 642 с.
4. Большой энциклопедический словарь [Текст] / [под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских]. — М. : ИНФРА-М, 1997. — Вып. VI. — 790 с.
5. *Сальнікова, Г. І.* Правове регулювання посередництва у підприємницькій діяльності [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / Г. І. Сальнікова. — Х., 2003. — 21 с.
6. *Красавчиков, О. А.* Гражданские организационно-правовые отношения [Текст] / О. А. Красавчиков // *Антология уральской цивилистики. 1925–1989.* — М. : Статут, 2001. — С. 164–165.
7. *Алексеев, С. С.* Общая теория права [Текст] [в 2-х т.] / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1981. — Т. II. — 359 с.
8. *Філософський словник* [Текст] / [за ред. В. І. Шинкарука]. — К. : Головна редколегія УРЕ, 1973. — 560 с.
9. *Комаров, С. А.* Общая теория государства и права [Текст] : [курс лекц.] / С. А. Комаров. — М. : РАГС, 1996. — 312 с.
10. Общая теория государства и права: Академический курс [Текст] [в 2-х т.] / [под ред. М. Н. Марченко]. — М. : Зерцало, 1998. — Т. I : Теория государства. — 416 с.
11. *Словник іноземних слів* [Текст] / [за ред. О. С. Мельничука]. — К. : Наукова думка, 1974. — 565 с.
12. *Скакун, О. Ф.* Теорія держави і права [Текст] : [підручн.] / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум, 2001. — 656 с.
13. Теория государства и права [Текст] : [учебн.] / [под. ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева]. — М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2001. — 640 с.
14. *Бачило, И. П.* Функции органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации [Текст] / И. П. Бачило. — М. : Юрид. лит., 1976. — 198 с.
15. *Николов, П. Е.* Совершенствований правового статуса отделов и управлений исполкомов местных советов [Текст] / П. Е. Николов // *Вестник Московского университета.* — Серия: Право. — 1978. — № 4. — С. 48–56.
16. *Венедиктов, В. С.* Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців [Текст] : [наук.-практ. посіб.] / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин. — Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 177 с.

Надійшла до редакції 15.10.2011

Резникова В. В. Субъекты посреднических правоотношений

Посвящена теоретическим аспектам определения субъектного состава посреднических правоотношений. Определён круг субъектов посреднических правоотношений, их правовой статус. Особое внимание определено проблеме множественности лиц в посредническом правоотношении.

Ключевые слова: правоотношения, посреднические правоотношения, субъекты посреднических правоотношений.

Rieznikova, V. V. Subjects of Intermediary Relations

The article is devoted to the theoretical aspects of the definition of the subject structure of intermediary relations. The range of subjects of intermediary relations is defined, as well as their legal status. Special attention is paid to the problem of the multiplicity of parties in the mediation relationship.

Key words: legal relations, intermediary relations, subjects of intermediary relations.